

SỬ DỤNG HỢP LÝ NGUỒN TÀI NGUYÊN DU LỊCH TỰ NHIÊN CHO PHÁT TRIỂN DU LỊCH BỀN VỮNG

PGS.TS. NGUYỄN MINH TUỆ

Khoa Địa lý Trường ĐHSP Hà Nội

ThS. PHẠM LÊ THẢO

Cục Xúc tiến Du lịch Tổng cục Du lịch

I. TÀI NGUYÊN DU LỊCH TỰ NHIÊN VỚI PHÁT TRIỂN DU LỊCH BỀN VỮNG

Tài nguyên du lịch tự nhiên là các thành phần tự nhiên, các tổng thể tự nhiên trực tiếp hoặc gián tiếp được khai thác sử dụng tạo ra các sản phẩm du lịch, phục vụ cho mục đích phát triển du lịch. Trong số các thành phần của tự nhiên, có một số thành phần chính có tác động trực tiếp và thường xuyên đối với các hoạt động du lịch và trong số các thành phần này cũng chỉ có một số yếu tố nhất định được khai thác như nguồn tài nguyên du lịch.

Các thành phần tự nhiên tạo nên tài nguyên du lịch tự nhiên thường là địa hình, khí hậu, nước và sinh vật. Đối với hoạt động du lịch, các dạng địa hình tạo nên cho phong cảnh, một số kiểu địa hình đặc biệt và các di tích tự nhiên có giá trị phục vụ cho nhiều loại hình du lịch. Các yếu tố nhiệt độ, độ ẩm và một số yếu tố khác như áp suất không khí, gió, ánh nắng mặt trời thích hợp nhất với sức khỏe con người, tạo cho con người các điều kiện sống thoải mái, dễ chịu được coi là các tài nguyên khí hậu. Các vùng biển rộng lớn, các hồ rộng, các dòng sông, các điểm nước khoáng, suối nước nóng... là nguồn tài nguyên nước có sức hấp dẫn rất cao đối với khách du lịch. Trong bối cảnh phát triển hiện nay, trước sức ép về môi trường và nhu cầu ngày càng tăng của khách du lịch đối với một số loại hình du lịch như du lịch sinh thái, tham quan, nghiên cứu khoa học, thì tài nguyên sinh vật càng trở nên có ý nghĩa đặc biệt quan trọng trước hết là ở tính đa dạng sinh học, là sự bảo tồn được nhiều nguồn gen quý giá...

Các dạng tài nguyên luôn gắn bó với nhau, có quan hệ chặt chẽ với nhau, bổ sung và hỗ trợ cho nhau và cùng được khai thác một lúc tạo nên các sản phẩm du lịch hoàn chỉnh, có tính tổng hợp cao. Vì thế các tài nguyên du lịch tự nhiên luôn được xem xét dưới góc độ tổng hợp của các dạng tài nguyên với nhau tại mỗi một đơn vị lãnh thổ có không gian và thời gian xác định.

Ngoài các tài nguyên du lịch tự nhiên có tính chất cố định kể trên cũng có thể xếp vào tài nguyên này những tài nguyên du lịch tự nhiên không có tính chất cố định. Đó là các hiện tượng thiên nhiên đặc biệt, rất đặc sắc, có thể diễn ra định kỳ hoặc không định kỳ, có sức hấp dẫn rất lớn đối với khách du lịch như sự xuất hiện của sao Chổi, hiện tượng nhật thực, hiện tượng phun trào của núi lửa, hiện tượng cực quang hoặc mưa sao băng...

Trong quá trình sử dụng tài nguyên tự nhiên nói chung và tài nguyên du lịch tự nhiên nói riêng, thì tài nguyên tự nhiên có thể được phân chia thành hai loại : tài nguyên tái tạo được và tài nguyên không tái tạo được. Trong đó có thể hiểu tài nguyên tái tạo được là những tài nguyên có thể tự duy trì hoặc tự bổ sung một cách liên tục nếu được khai thác và quản lý tốt. Năng lượng mặt trời, năng lượng nước, gió, tài nguyên sinh học là những tài nguyên tái tạo được. Tài nguyên không tái tạo được tồn tại một cách hữu hạn, chúng sẽ bị mất đi hoặc hoàn toàn bị biến đổi, không còn giữ được tính chất ban đầu sau quá trình sử dụng. Các loại khoáng sản, nhiên liệu khoáng, các thông tin di truyền bị mai một không giữ lại được cho đời sau là tài nguyên không tái tạo được. Về lý thuyết thì với thời gian hàng trăm triệu năm các tài nguyên này cũng có khả năng được tái tạo lại một cách tự nhiên, nhưng xét một cách thực tế theo yêu cầu của đời sống con người hiện nay thì các tài nguyên này phải được xem là không tái tạo được.

Du lịch bền vững là việc phát triển các hoạt động du lịch nhằm đáp ứng các nhu cầu hiện tại của khách du lịch và người dân bản địa trong khi vẫn quan tâm đến việc bảo tồn và tôn tạo các nguồn tài nguyên cho việc phát triển hoạt động du lịch trong tương lai. Du lịch bền vững sẽ có kế hoạch quản lý các nguồn tài nguyên nhằm thỏa mãn các nhu cầu về kinh tế, xã hội, thẩm mỹ của con người trong khi đó vẫn duy trì được sự toàn vẹn về văn hóa, đa dạng sinh học, sự phát triển của các hệ sinh thái và các hệ thống hỗ trợ cho cuộc sống của con người. (Định nghĩa của Tổ chức Du lịch Thế giới - WTO đưa ra tại Hội nghị về Môi trường và Phát triển của Liên hợp quốc tại Rio de Janeiro năm 1992).

Hiện nay đa số ý kiến các chuyên gia trong lĩnh vực du lịch và các lĩnh vực có liên quan khác ở Việt Nam đều cho rằng: Phát triển du lịch bền vững là hoạt động khai thác có quản lý các giá trị tự nhiên và nhân văn nhằm thỏa mãn các nhu cầu đa dạng của khách du lịch, có quan tâm đến các lợi ích kinh tế dài hạn trong khi vẫn đảm bảo sự đóng góp cho bảo tồn và tôn tạo các nguồn tài nguyên, duy trì được sự toàn vẹn về văn hóa để phát triển hoạt động du lịch trong tương lai; cho công tác bảo vệ môi trường và góp phần nâng cao mức sống của cộng đồng địa phương.

Du lịch là một ngành kinh tế tổng hợp và có định hướng tài nguyên rõ rệt và có nội dung văn hóa sâu sắc, có tính liên ngành, liên vùng và xã hội hóa cao. Chính vì vậy sự phát triển du lịch cần đòi hỏi có sự nỗ lực chung của toàn xã hội và hướng tới 3 mục tiêu cơ bản bao gồm:

- * Bền vững về tài nguyên và môi trường đảm bảo cho việc sử dụng tài nguyên du lịch tự nhiên không vượt quá khả năng tự phục hồi nhờ đó đáp ứng được nhu cầu hiện tại và nhu cầu phát triển du lịch qua nhiều thế hệ.
- * Bền vững về văn hóa đảm bảo cho phát triển đáp ứng các nhu cầu hiện tại mà không làm tổn hại các giá trị văn hoá truyền thống lưu lại cho các thế hệ mai sau.
- * Bền vững về kinh tế đảm bảo cho sự tăng trưởng, phát triển ổn định lâu dài và phân phối công bằng.

Để đảm bảo được 3 mục tiêu cơ bản trên, phát triển du lịch bền vững cần tuân thủ các nguyên tắc cụ thể sau:

- Khai thác, sử dụng các nguồn tài nguyên một cách hợp lý.
- Giảm thiểu chất thải ra môi trường và hạn chế việc tiêu thụ quá mức.
- Phát triển phải gắn liền với nỗ lực bảo tồn tính đa dạng.
- Quy hoạch phát triển du lịch phải phù hợp với quy hoạch tổng thể kinh tế - xã hội.
- Chú trọng việc chia sẻ lợi ích với cộng đồng địa phương trong quá trình phát triển.
- *Khuyến khích sự tham gia của cộng đồng địa phương vào các hoạt động phát triển du lịch.*
- Thường xuyên trao đổi tham khảo ý kiến với cộng đồng địa phương và các đối tượng có liên quan trong quá trình hoạt động phát triển du lịch.
- Chú trọng việc đào tạo nâng cao nhận thức về tài nguyên và môi trường.
- Tăng cường tính trách nhiệm trong xúc tiến, quảng cáo du lịch.
- Coi trọng việc thường xuyên tiến hành công tác nghiên cứu.

So với các hoạt động khác thì sự phát triển của du lịch phụ thuộc rất nhiều vào chất lượng của môi trường và các nguồn tài nguyên du lịch. Chính vì vậy, bên cạnh những nỗ lực của các ngành kinh tế khác và của toàn xã hội, ngành du lịch trước hết phải có nỗ lực đối với môi trường và tài nguyên. Một trong số các nguyên tắc cụ thể để đạt được mục tiêu phát triển du lịch bền vững chính là khai thác sử dụng một cách hợp lý các nguồn tài nguyên thiên nhiên.

Mọi hoạt động kinh tế đều liên quan tới việc sử dụng tài nguyên tự nhiên và nhân văn. Trong đó có nhiều nguồn tài nguyên không thể tái tạo được và khả năng tái tạo phải trải qua rất nhiều năm. Chính vì vậy đối với các ngành kinh tế nói chung và du lịch nói riêng thì khai thác sử dụng hợp lý các nguồn tài nguyên là nguyên tắc quan trọng hàng đầu. Nếu các tài nguyên du lịch được khai thác một cách hợp lý, bảo tồn và sử dụng bền vững, đảm bảo quá trình tự duy trì hoặc tự bổ sung được diễn ra theo những quy luật tự nhiên hoặc thuận lợi hơn do có sự tác động của con người thông qua việc đầu tư, tôn tạo thì sự tồn tại của các tài nguyên đó sẽ lâu dài đáp ứng được nhu cầu phát triển của du lịch qua nhiều thế hệ. Song việc sử dụng hợp lý các nguồn tài nguyên cần dựa trên cơ sở các nghiên cứu kiểm kê đánh giá, quy hoạch sử dụng cho mục tiêu phát triển cụ thể.

Khi nói tới sử dụng tài nguyên tự nhiên một cách hợp lý cho phát triển du lịch bền vững tức là nói tới việc sử dụng tài nguyên tự nhiên sao cho các nguồn tài nguyên này còn có thể lưu lại cho các thế hệ tương lai. Như vậy là trong quá trình khai thác và sử dụng các tài nguyên tự nhiên đều có sự tính toán cụ thể cho các giải pháp lâu dài nhằm ngăn chặn sự mất đi và suy giảm của các nguồn tài nguyên tự nhiên và các hệ sinh thái như : các khu rừng nguyên sinh, các vùng đất ngập nước....

Điều này có nghĩa là trong kế hoạch phát triển du lịch cần có sự tính toán các chi phí hợp lý và để dành lại một phần cho việc bảo tồn và tái tạo tài nguyên tự nhiên để ngăn chặn sự xuống cấp của tài nguyên cũng như môi trường. Các tính toán bao gồm:

- Ngăn chặn sự phá hoại các nguồn tài nguyên tự nhiên.
- Phát triển và thực thi các chính sách môi trường hợp lý trong mọi lĩnh vực của du lịch.
- Nguyên tắc “*phòng ngừa*” cần được tính đến trong tất cả các hoạt động và phát triển mới.
- Bảo vệ và ủng hộ việc thừa hưởng các di sản thiên nhiên cũng như tôn trọng các quyền lợi của người dân địa phương trong việc khai thác các tài nguyên du lịch.
- Duy trì hoạt động du lịch trong giới hạn “sức chứa” (Carrying Capacity) được xác định .

Sức chứa của các đối tượng du lịch là có hạn, nếu tập trung một lượng khách lớn trong một khoảng thời gian tại một điểm (một đối tượng) thì sẽ xảy ra hiện tượng quá tải. Sự quá tải khiến cho du khách không thể cảm nhận và hưởng thụ hết giá trị của đối tượng du lịch, sự quá tải còn gây những tác hại tới đối tượng du lịch như làm giảm giá trị thẩm mỹ, phá hoại cảnh quan, xuống cấp di tích và nhất là những tác động tiêu cực tới môi trường làm giảm uy tín với du khách và về lâu dài làm giảm giá trị du lịch của đối tượng. Hoạt động du lịch luôn gắn liền với việc khai thác các tiềm năng tài nguyên môi trường tự nhiên như cảnh đẹp hùng vĩ của núi, rừng, sông, biển... và các giá trị văn hoá nhân văn. Trong quá trình phát triển, mối quan hệ nhân quả giữa môi trường và hoạt động du lịch rất chặt chẽ, vì vậy sự suy giảm chất lượng của môi trường sẽ dẫn đến sự sút giảm sức hút của hoạt động du lịch.

II. SỬ DỤNG TÀI NGUYÊN DU LỊCH TỰ NHIÊN CHO PHÁT TRIỂN DU LỊCH BỀN VỮNG Ở TỈNH HOÀ BÌNH

Hòa Bình là tỉnh miền núi cách Hà Nội 76km về phía Tây Bắc. Nằm trong khu vực chuyển tiếp giữa vùng đồng bằng sông Hồng và vùng núi phía Tây Bắc của Tổ quốc, Hòa Bình được coi là tỉnh cửa ngõ của vùng Tây Bắc. Phía Tây Hòa Bình giáp Sơn La, phía Bắc giáp Phú Thọ, phía Nam giáp Thanh Hoá và Ninh Bình, phía Đông giáp Hà Tây và Hà Nam. Hoà Bình có toạ độ địa lý từ 20°19' đến 21°08' vĩ độ Bắc, 108°48' đến 105°50' kinh độ Đông với tổng diện tích tự nhiên là 4662km². Về ranh giới hành chính, Hoà Bình bao gồm 10 huyện và 01 thị xã gồm: Thị xã Hoà Bình và các huyện Mai Châu, Kỳ Sơn, Cao Phong, Yên Thủy, Kim Bôi, Lạc Thủy, Đà Bắc, Lạc Sơn, Lương Sơn, Tân Lạc. Trong đó, thị xã Hoà Bình là trung tâm kinh tế, chính trị xã hội của tỉnh. Trên địa bàn tỉnh Hoà Bình có 6 dân tộc khác nhau cùng chung sống với truyền thống văn hoá đa dạng và phong phú.

Hòa Bình có vùng hồ và nhà máy thủy điện Hoà Bình có tầm quan trọng chiến lược trong lĩnh vực năng lượng quốc gia, đồng thời có ảnh hưởng lớn đến trữ lượng nước mặt, nước ngầm và việc điều tiết lũ ở vùng hạ lưu sông Đà.

Hòa Bình nằm án ngữ con đường Quốc lộ 6 là huyết mạch nối liền Thủ đô Hà Nội và các tỉnh miền xuôi với vùng Tây Bắc của Tổ quốc, có vị trí quan trọng trong chiến lược phòng thủ khu vực và cả nước. Hòa Bình có mạng lưới giao thông đường bộ và đường thủy tương đối phát triển so với các tỉnh trong vùng và phân bố đều khắp. Các đường liên tỉnh, liên vùng nối Hòa Bình với các tỉnh trong nước khá thuận lợi. Đây là những điều kiện thuận lợi cho giao lưu, phát triển kinh tế, xã hội của tỉnh Hòa Bình.

Trong “*Quy hoạch tổng thể phát triển du lịch Việt Nam 1995-2010*” đã được Thủ tướng Chính phủ phê duyệt, Hoà Bình được xác định nằm trong tiểu vùng du lịch Trung tâm thuộc vùng du lịch Bắc bộ. Với vị trí đặc biệt là cửa ngõ vùng Tây Bắc, lại nằm kề trung tâm du lịch Hà Nội – trung tâm du lịch lớn nhất miền Bắc, là một trong hai trung tâm du lịch lớn nhất cả nước – Hòa Bình là đầu mối của tuyến du lịch Tây Bắc và nối với vùng Đông Bắc. Không những thế, Hoà Bình còn là điểm khởi đầu của đường Hồ Chí Minh – con đường cao tốc xuyên Việt đang được xây dựng. Điều này khiến Hòa Bình trở thành đầu mối của tuyến du lịch xuyên Việt nối các điểm du lịch lịch sử cách mạng, sinh thái, nghỉ dưỡng núi có giá trị vào bậc nhất của quốc gia.

Như vậy, Hòa Bình có vị trí rất thuận lợi cho phát triển kinh tế nói chung và kinh tế du lịch nói riêng. Bên cạnh đó, sự kết hợp hài hoà giữa các yếu tố tự nhiên: địa hình, khí hậu, thủy văn và động thực vật ở đây đã tạo cho Hòa Bình nguồn tài nguyên du lịch tự nhiên khá phong phú và hấp dẫn. Có giá trị nhất đối với hoạt động du lịch là các hang động karst, suối nước khoáng nóng Kim Bôi, sông Đà hùng vĩ với hồ chứa nước lớn nhất Việt Nam, các cánh rừng nguyên sinh Hang Kia-Pà Cò, Thượng Tiến, Pù Luông... Tài nguyên du lịch tự nhiên ở đây có thể được khai thác để tổ chức các loại hình du lịch như tham quan, nghiên cứu, nghỉ dưỡng chữa bệnh, thể thao, sinh thái...

Các sản phẩm du lịch chủ yếu có thể cung cấp cho du khách từ nguồn tài nguyên du lịch ở Hoà Bình bao gồm các tour du lịch sinh thái tại các khu bảo tồn thiên nhiên (Hang Kia - Pà Cò, Thượng Tiến, Pù Luông...) các tour du lịch chuyên đề tham quan các hang động, các tour du lịch nghỉ dưỡng chữa bệnh ở các suối khoáng, các tour du lịch thể thao như : leo núi mạo hiểm, vượt thác, thám hiểm hang động, câu cá, các tour du lịch tổng hợp hoặc các tour du lịch tham quan thắng cảnh kết hợp với du lịch văn hóa ...

Với nguồn tài nguyên du lịch đa dạng và phong phú, với lợi thế về vị trí gần thủ đô Hà Nội -thị trường khách lớn nhất miền Bắc, nếu được tổ chức khai thác một cách hợp lý thì các sản phẩm du lịch có thể cung cấp cho du khách ở Hoà Bình sẽ rất đa dạng, hấp dẫn và có sức thu hút mạnh mẽ đối với du khách.

Tuy nhiên, thời gian qua, việc khai thác tài nguyên du lịch nói chung và tài nguyên du lịch tự nhiên nói riêng ở Hòa Bình cho phát triển du lịch còn nhiều bất cập. Các tài nguyên tự nhiên quý giá như các hang động karst, hồ Hòa Bình, suối khoáng Kim Bôi, các khu rừng nguyên sinh... đang được khai thác thiếu “tính toán”. Mặc dù gần đây đã có được sự quan tâm của Lãnh đạo Tỉnh và Tổng cục Du lịch cũng như nỗ lực của các

doanh nghiệp và nhân dân, một số các điểm du lịch ở Hoà Bình đã đầu tư bảo vệ, tôn tạo. Tuy nhiên, số điểm được đầu tư tôn tạo so với tổng số các điểm du lịch đang được khai thác chiếm tỷ lệ rất khiêm tốn, đặc biệt so với tổng số các điểm tài nguyên có khả năng khai thác cho hoạt động du lịch thì con số này còn rất nhỏ. Tương tự như vậy, trên địa bàn tỉnh hiện nay, số các khu điểm du lịch được quy hoạch phát triển nhằm đảm bảo khai thác hợp lý nguồn tài nguyên cũng như kiểm soát, bảo vệ môi trường chỉ bao gồm 5 khu chi tiết và 2 huyện có quy hoạch chung. Quy hoạch du lịch toàn tỉnh được thực hiện từ năm 1996 trên quan điểm kinh tế và cũng được thực hiện không đồng bộ dẫn đến hiệu quả không rõ rệt, không phát huy tác dụng đối với cả kinh tế lẫn xã hội cũng như bảo vệ, tôn tạo tài nguyên và môi trường. Các tuyến điểm du lịch ở Hoà Bình vẫn được khai thác theo kiểu tự phát.

Do du lịch còn chưa phát triển lắm nên hiện tại, các vấn đề môi trường do hoạt động du lịch chưa đến mức quá ngưỡng. Tuy nhiên, vấn đề môi trường mang tính liên vùng nên các vấn đề môi trường nảy sinh từ các hoạt động khác cũng sẽ làm ảnh hưởng đến du lịch như vấn đề thiếu nước vào mùa khô, vấn đề rác thải không được xử lý, diện tích rừng, đặc biệt là rừng nguyên sinh đang ngày càng bị thu hẹp, đa dạng sinh học bị suy giảm, thiên tai làm cản trở việc tiếp cận các điểm du lịch, ... Sự gia tăng của du khách cũng gây ra hiện tượng quá tải chất thải tại một số điểm du lịch, làm môi trường tại những khu vực đó không đảm bảo được quá trình tự làm sạch, từ đó dẫn đến hiện tượng suy thoái môi trường như ở bản Lác- Mai Châu, khu vực suối khoáng Kim Bôi.

Việc tôn tạo, bảo tồn tài nguyên du lịch, bảo vệ môi trường hiện tại cũng đã phần nào được quan tâm song chưa đúng mức. Tỉnh Hoà Bình chưa có cơ chế cho việc trích lại doanh thu cho tái tạo tài nguyên. Nếu chỉ xét về góc độ môi trường tự nhiên, du lịch Hoà Bình hiện đang phát triển thiếu tính bền vững do việc khai thác nguồn tài nguyên du lịch tự nhiên cho phát triển du lịch chưa thực sự hợp lý.

III. KẾT LUẬN

Như vậy, cùng với các nguyên tắc cụ thể khác như: phát triển gắn với việc bảo tồn tính đa dạng, phát triển phải phù hợp với quy hoạch tổng thể kinh tế – xã hội, chia sẻ lợi ích và khuyến khích sự tham gia của cộng đồng địa phương, chú trọng việc đào tạo nâng cao nhận thức về tài nguyên môi trường, tăng cường quảng cáo tiếp thị một cách có trách nhiệm, thường xuyên tiến hành công tác nghiên cứu.... sử dụng hợp lý nguồn tài nguyên thiên nhiên trong phát triển du lịch sẽ đảm bảo cho việc phát triển bền vững của hoạt động du lịch- chìa khóa cho sự thành công lâu dài của ngành du lịch.